

สภาพการมีส่วนร่วมและภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร

หากพิจารณาการพัฒนาชนบทอย่างเป็นกระบวนการ จะพบว่า กลไกที่สำคัญที่สุดใน การพัฒนานั้น ได้แก่ ประชาชนในชุมชนนั่นเอง องค์กรภายนอกไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรเอกชนเป็นเพียงผู้กระตุ้นส่งเสริม แต่ประชาชนในชุมชนคือ ผู้ที่จะต้องคิดและ แสวงหาแนวทางที่เหมาะสมเพื่อพัฒนาและหาทางแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

กลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์แปลงยาวในฐานะองค์กรประชาชนองค์กรหนึ่ง ซึ่งถือกำเนิด ขึ้น และได้แสดงบทบาทของตนเองออกมา ซึ่งบทบาทของกลุ่มเกษตรกรแม้ว่าจะกระทำได้ใน ขอบเขตที่จำกัด และมีอุปสรรคหลายประการ แต่สิ่งที่กลุ่มเกษตรกรกระทำและดำเนินกิจกรรม มาโดยตลอด ได้แสดงถึงพลังและความพยายามบางอย่างของประชาชนในชุมชน โดยอาศัย องค์กรนี้ในขั้นที่จะแสวงหาหนทางเพื่อแก้ไข้ปัญหาให้แก่มวลสมาชิก

จากบทบาทต่าง ๆ ของกลุ่มเกษตรกรทั้ง 5 ประการ ได้แก่บทบาทในฐานะผู้ระบุ ความต้องการ บทบาทในฐานะผู้กระตุ้น, บทบาทในฐานะผู้วางแผน, บทบาทในฐานะผู้ระดม ทรัพยากร และบทบาทในฐานะผู้จัดองค์กร ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของกลุ่มในการเข้าไปมี ส่วนร่วมในการพัฒนา

และในการวิเคราะห์ถึงบทบาทการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรเลี้ยง - สัตว์แปลงยาว อาจจำแนกการวิเคราะห์นี้ออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. รูปแบบการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร
2. ลักษณะการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร
3. ภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร

รูปแบบการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร

จากการศึกษา รูปแบบการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร ในแต่ละขั้นตอน

ก. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ วิเคราะห์และวางแผนในการแก้ปัญหา พบว่าการแสดงความคิดเห็นและวิเคราะห์ปัญหาระหว่างสมาชิกและคณะกรรมการดำเนินงาน จากการสัมภาษณ์สมาชิกและกรรมการบางท่านจะเห็นได้ว่า ในการประชุมแต่ละครั้งจะมีลักษณะที่ว่าคณะกรรมการดำเนินงานกล่าวรายงานผลการดำเนินงานในปีที่ผ่านมา แจ้งงบดุล กำไร-ขาดทุน ให้สมาชิกทราบ จากนั้นก็แจ้งระเบียบวาระในการประชุมแก่สมาชิกโดยที่การประชุมแต่ละครั้งสมาชิกก็ได้แต่นั่งฟังกรรมการพูดมากกว่า ไม่ค่อยได้มีการแสดงความคิดเห็นมากนัก แม้ว่าในบางครั้งประธานกลุ่มจะได้พยายามกระตุ้นให้มีการคิดและซักถามแต่สมาชิกไม่ค่อยแสดงออก สมาชิกบางคนบอกว่าตนเองล้งสัยและอยากแสดงความคิดเห็นแต่เมื่อเห็นคนอื่นเฉย ๆ ไม่พูดอะไรตนเองก็ไม่กล้าสมาชิกท่านนี้อ้างว่าตนเพิ่งสมัครเข้าเป็นสมาชิกใหม่ปีแรก ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นอะไร เพราะคนเก่า เขายังเฉย ๆ ไม่พูดอะไร เราเป็นคนใหม่ไปแสดงความคิดเห็นคัดค้านเป็นการข้ามหน้าข้ามตา

ในการตัดสินใจและวางแผน เท่าที่ผ่านมาแม้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ จะเป็นการตัดสินใจของสมาชิกในที่ประชุมใหญ่ก็ตาม แต่ในแต่ละเรื่องก็จะผ่านการพิจารณา และตัดสินใจของคณะกรรมการดำเนินงานมาแล้ว เช่น โรงสีก็เป็นกิจกรรมที่เริ่มคิดจากประธานและกรรมการผู้ดำเนินงาน จากนั้นจึงมีการขอมติจากที่ประชุม ซึ่งจุดนี้สมาชิกหลายคนก็บอกว่าเมื่อประธานเขาคิดว่า เขาทำได้ ก็ให้เขาทำไป บางคนไม่เห็นด้วย แต่ก็ยกมือลงมติให้ล้ง้าง โดยอ้างว่าไม่ออกไปขัดขวางเขาในเมื่อเราก็อำทำอะไรไม่ได้ ส่วนในเรื่องการวางแผนงานต่าง ๆ มักจะเป็นหน้าที่ของกรรมการมากกว่า โดยเฉพาะตัวประธานกลุ่มเอง การตัดสินใจแต่ละเรื่องก็เป็นเรื่องที่ประธานจะเป็นผู้ตัดสินใจในการดำเนินงาน เช่น กรณีที่กลุ่มรับชำระค่าปุ๋ยด้วยข้าวเปลือกจากสมาชิกไว้ และจะต้องนำขายเพื่อนำเงินไปชำระให้แก่ออก. แต่ประธานก็มีสิทธิ์ที่จะตัดสินใจว่าจะขายเมื่อใด อย่างไร นอกจากนี้ยังเอาเงินชำระหนี้ค่าปุ๋ยบางส่วนมาซื้อข้าวเปลือกของสมาชิกเป็นข้าวล้งารขาย การที่จะนำข้าวล้งารไปขายที่ใดอย่างไร ในราคาเท่าใดก็ขึ้นอยู่กับประธานเป็นผู้กำหนดอีก

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าโรงสีจะถือกำเนิดขึ้นจากความคิดของประธานกลุ่มหรือสมาชิกก็อาจกล่าวได้ว่า กิจกรรมดังกล่าวได้ผ่านกระบวนการคิดและวิเคราะห์ขึ้นจากประชาชนภายในชุมชนเอง เป็นสิ่งที่เขาตัดสินใจเลือก เป็นทางออกในการแก้ปัญหาสำหรับอุปสรรคต่าง ๆ ในการดำเนินกิจการ เป็นสิ่งที่กลุ่มจะต้องเผชิญ และแก้ไขต่อไป และในขณะเดียวกันประธานกลุ่มเองก็พยายามอย่างเต็มที่ที่จะเข้าไปมีบทบาทผลักดันให้มีการแก้ปัญหา โดยร่วมกับกลุ่มเกษตรกรกลุ่มอื่น ๆ ในระดับจังหวัดคิดวางแผนแก้ปัญหาต่าง ๆ ต่อไป นอกจากโครงการโรงสีเล็ก ยังมีโครงการอื่น ๆ เช่น โครงการชาวนาขายข้าวสาร โครงการเครื่องอบความชื้นข้าวเปลือก ซึ่งเป็นโครงการที่ร่วมกันคิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาของกลุ่มเอง

ข. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ

ในขั้นดำเนินการนี้สมาชิกกลุ่มจะไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมมากนัก กิจกรรมต่างๆ จะเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการกลุ่ม เป็นผู้ดำเนินงานเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะกิจกรรมด้านโรงสี นับตั้งแต่เริ่มปรึกษาเพื่อสร้างขึ้นมา ประธานกลุ่มเป็นผู้ทำการศึกษาแบบ และประกอบชิ้นส่วนต่าง ๆ ขึ้นมาด้วยตนเอง โดยระดมทุนภายในกลุ่มและความช่วยเหลือจากภายนอก กระทั่งแล้วเสร็จและดำเนินการสีได้ และในช่วงต้นฤดูเก็บเกี่ยวก็จะเป็นผู้ออกไปรับซื้อข้าวเปลือกจากบ้านสมาชิกกลุ่ม และช้อนเอาหัวไป เก็บเข้ายุ้งเพื่อทยอยสีขายเป็นรายได้เข้ากลุ่ม ในการสีข้าว ประธานยังเป็นผู้ควบคุมการสีเอง เมื่อได้เป็นข้าวสารออกมาก็จะบรรจุถุงหรือกระสอบนำไปจำหน่ายกรรมการท่านอื่น ๆ ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมมากนัก อาจจะมีผ่านมาดูกิจการบ้าง บางครั้งบางคราว แต่โดยทั่วไปแล้วประธานเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินงานทั้งหมดเพียงผู้เดียว อาจกล่าวได้ว่าเป้าหมายที่แท้จริงในการให้สมาชิกได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารด้วยตนเอง และนำออกจำหน่ายนั้น ยังอาจต้องใช้เวลายูบยั้ง แม้ว่าจะมีสมาชิกบางคนได้เข้ามาทดลองบ้างแล้วก็ตาม แต่สมาชิกส่วนใหญ่ก็ยังไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมมากนัก

แม้ว่าในปัจจุบันสมาชิกจะมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินการมากนัก อาจเป็นเพราะข้อจำกัดในประเภทของกิจกรรมโดยเฉพาะการสีข้าวจะต้องมีความรู้ความชำนาญด้วย ไม่อาจทำได้ทุกคน นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับว่า สมาชิกจะมีข้าวเปลือกเหลือพอที่จะนำมาแปรรูปเพื่อจำหน่ายได้หรือไม่ได้ อย่างไรก็ตามในช่วงที่มีโครงการปลูกหญ้าเพื่อทำทุ่งเลี้ยงสัตว์ก็ปรากฏว่ามีสมาชิกเป็นจำนวนมากได้สละแรงงานร่วมกัน ถางป่าและปลูกหญ้าระยะหนึ่ง (ปี 2520)

ภายหลังอุปกรณ์ต่าง ๆ ถูกขโมยไป โครงการดังกล่าวจึงล้มเลิกไป

ค. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

จุดนี้เป็นจุดที่สำคัญประการหนึ่งที่เราน่าจะพิจารณากันว่า กิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มบริการให้แก่สมาชิกนั้น สมาชิกกลุ่มใดบ้างเป็นกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากกิจกรรมที่ผ่าน มา ซึ่งได้แก่

1. เงินกู้ รถกล. ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักอย่างหนึ่งของกลุ่มในช่วงแรกของการ ตั้งกลุ่มและเป็นกิจกรรมที่สามารถดึงชาวบ้านเข้ามาเป็นสมาชิกได้มากมาย และในปี 2519 ซึ่งเป็นปีที่กลุ่มเริ่มทำสัญญา รถกล. ได้มีสมาชิกจำนวนมากยื่นความจำนงเพื่อขอกู้เงิน แต่ใน จำนวนสมาชิก 153 คน มีสมาชิกเพียง 68 คนเท่านั้นที่ผ่านการคัดเลือก ซึ่งการคัดเลือกนั้น ก็จะต้องร่วมกับทางธนาคาร โดยทางธนาคารจะส่งเจ้าหน้าที่มาทำการสำรวจทุกครัวเรือน เพื่อประเมินฐานะและทรัพย์สิน เลื่อนความเห็นต่อคณะกรรมการกลุ่ม ดังนั้นผู้ที่มีโอกาสได้กู้จึง เป็นผู้ที่ค่อนข้างมีฐานะนั่นคือ มีทรัพย์สินที่ดินค้ำประกัน หรืออย่างน้อยต้องเป็นบุคคลที่มีเครดิตดีพอ ที่จะให้ผู้ที่มีหลักทรัพย์ยอมค้ำประกันให้ ดังนั้นคนที่ยากจนไม่มีที่ดินจึงด้อยโอกาสที่จะได้รับการ ด้านนี้จากกลุ่ม

2. ปุ๋ยเงินเชื่อ จาก อดท. เป็นกิจกรรมหลักของกลุ่มในช่วงหลัง คือ ช่วง ตั้งแต่ 2520 เป็นต้นมา ปุ๋ยที่นำมาจำหน่ายนี้ จะเป็นปุ๋ยนา ดังนั้นสมาชิกที่ซื้อส่วนใหญ่จึงเป็น พวกที่ทำนาเป็นหลัก ซึ่งก็อยู่ในเขตหมู่ 1, 2, 7 ของตำบลแปลงยาว เช่นเดียวกับการกู้เงิน การซื้อปุ๋ยจำเป็นที่จะต้องมีการค้ำประกันในสัญญาซื้อปุ๋ย 2 คน ซึ่ง 1 ในจำนวน 2 คน นี้จะต้องมี ทรัพย์สินค้ำประกัน ดังนั้น การซื้อปุ๋ยจึงเปิดโอกาสให้คนมีที่ดินมากกว่า แม้ว่าคนที่ไม่มีที่ดินจะ ซื้อได้แต่ก็ต้องอาศัยสมาชิกอื่นช่วยค้ำประกันให้ ซึ่งก็ต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน พอที่จะ เป็นที่ไว้วางใจกันได้ด้วย เพราะการไม่จ่ายเงินตามสัญญาย่อมหมายถึง ผู้ที่ค้ำประกันจะเป็น ผู้จ่ายแทน และถ้าสมาชิกคนใดกระทำการดังกล่าวนั้นย่อมหมายถึง การสูญเสียความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เครดิตของคน ๆ นั้นก็จะเสียไป ไม่มีใครอยากรับรองอีก และไม่สามารรถ ซื้อปุ๋ยจากกลุ่มได้อีก

3. โรงสี กิจกรรมนี้เริ่มดำเนินการในปี 2527/2528 แต่ก็พอที่จะเห็นว่า คนกลุ่มใดบ้างที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้บริการนี้ กลุ่มแรกที่ชัดเจนคือ สมาชิกที่ประกอบอาชีพ

ทำนาเป็นหลัก ซึ่งจะได้ใช้ประโยชน์จากโรงสี เต็มที่ นั่นคือ การนำข้าวเปลือกมาฝากยัง
 สีแปรสภาพเป็นข้าวสาร และยังได้ปลายและรำไปเลี้ยงสัตว์ แต่ก็มีอุปสรรคอยู่บ้างในแง่ที่ว่า
 สมาชิกบางคนทำนาแล้วเป็นหนี้ก็มักจะขายข้าวหน้าลานหมด เหลือเก็บไว้กินบ้าง เล็กน้อย ข้าว
 ที่ละไว้กินก็น้อยเกินกว่าจะขนมาโรงสีของกลุ่ม จึงมักจะให้โรงสีย่อยที่มารับถึงบ้านไปสีมากกว่า
 ดังนั้น คนที่ได้ประโยชน์มากกว่าใครอื่นก็คือ ผู้ที่มีปัญหา เรื่องหนี้สินน้อย สามารถรอเวลาและ
 นำข้าวเปลือกมาสู่กระบวนการของโรงสีได้ ชาววนารายย่อยที่เป็นสมาชิกจึงมีโอกาสเข้ามาใช้
 บริการน้อย โดยเฉพาะกลุ่มยังไม่มีพาหนะที่จะไปรับข้าวมาสียิ่งเป็นการยาก และยังพวกเขา
 ไร้มันสีปะหลังหรือฟิวไรอื่นเป็นหลัก โอกาสที่จะเอาข้าวมาสีก็น้อย เพราะอยู่ไกลออกไป
 พวกที่เลี้ยงสัตว์ ถ้าเลี้ยงสุกร, เป็ด, ไก่ ก็อาจจะได้ประโยชน์จากการซื้อรำ ปลายข้าว ใน
 ราคาที่ถูกกว่าท้องตลาด เช่น รำตลาดทั่วไปขายกระสอบละ 180 บาท แต่มี 52 กิโลกรัม
 เป็นรำเก่า ในขณะที่กลุ่มขายกระสอบละ 210 บาท แต่เต็ม 60 กิโลกรัม และเป็นรำใหม่
 เป็นของที่ดีกว่า

จากการที่กลุ่มประกอบด้วยสมาชิกที่มีอาชีพแตกต่างกัน ดังนั้นการที่กลุ่มจะจัด
 บริการ หรือกิจกรรมดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา ย่อมไม่อาจตอบสนองสมาชิกได้ทุกคน
 ทั้งหมด คงมีบางส่วนที่ได้รับผลประโยชน์ ในบางครั้ง ที่ไม่ได้รับผลประโยชน์ก็อาจมีการ
 วิพากษ์วิจารณ์กลุ่มในทางลบบ้าง เช่น ไม่ได้สิทธิ การกู้เงินจากกลุ่ม อันเนื่องมาจากขาดหลัก-
 ทรัพย์ค้ำประกัน หรือเครดิตไม่ดีพอที่จะมีบุคคลค้ำประกันให้ก็กล่าวหาว่าคณะกรรมการ กลุ่ม
 เล่นพรรคเล่นพวก อนุมัติแต่พรรคพวกของตัวเองให้ได้สิทธิในการกู้ เช่นเดียวกับกรณีสร้าง
 โรงสีขึ้นมา สมาชิกที่มีอาชีพทำไร่เป็นหลัก ปลูกข้าวเพียงบางส่วน ก็มองว่าโรงสีไม่ได้ให้
 ประโยชน์อะไรกับตนเอง เป็นประโยชน์กับพวกทำนามากกว่า ,โดยละเอียดที่จะนึกถึงผล
 ประโยชน์ด้านอื่น ๆ เช่น ข้าวสาร ไร่ปลาย และอื่น ๆ ซึ่งทางกลุ่มจำหน่ายในราคาถูกกว่า
 ท้องตลาด

ง. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ในการประเมินผลงานการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรนั้น สมาชิกไม่ค่อยได้
 มีบทบาทด้านนี้สัก โดยเฉพาะการดำเนินงานของคณะกรรมการกลุ่ม หากประเมินในทางธุรกิจ
 แล้วอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มอยู่ในภาวะที่มีปัญหา จากข้อมูลทางบัญชี กลุ่มมีกำไรเพียงเล็กน้อย

มีหนี้สินทุกปี ส่วนหนึ่งเป็นหนี้ค่าปุ๋ย ส่วนหนึ่งเป็นหนี้เงินกู้และในประการหลังนี้เองที่สมาชิกบางคนไม่พอใจที่คณะกรรมการกลุ่มไม่สามารถจัดการสมาชิกที่เป็นลูกหนี้ได้อย่างเด็ดขาด จึงเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ว่า กรรมการไม่เอาจริง เล่นพรรคเล่นพวก ซึ่งประธานกลุ่มเองก็ยอมรับว่า ยังเห็นแก่หน้ากันอยู่ และแม้จะดำเนินการฟ้องร้องในชั้นศาลแล้ว แต่กรรมการก็ยังไม่กล้าเข้าไปยึดทรัพย์

ในกรณีของโรงสีก็เช่นกัน การประเมินของสมาชิกจะเป็นไปในลักษณะของการวิพากษ์วิจารณ์ ในวงสนทนามากกว่าจะเป็นการแสดงความคิดเห็นในการประชุมใหญ่ สมาชิกบางคนที่มีความเชื่อมั่นในความสามารถของประธานให้ความเห็นที่ว่าโรงสีคงดำเนินงานต่อไปได้ อาจมีปัญหาด้านเงินทุน และการตลาดบ้าง โดยเฉพาะยังขาดอุปกรณ์ เช่น รถบรรทุกที่จะใช้ขนข้าวเปลือก และนำข้าวสารออกสู่ตลาด ส่วนสมาชิกคงมีโอกาสน้อยที่จะได้นำข้าวเปลือกไปสีด้วยตนเองตามวัตถุประสงค์ของการสร้างขึ้นมา ขณะเดียวกันก็มีสมาชิกบางคนหนึ่งให้ความเห็นที่ว่าโรงสีกลุ่มจะไม่สามารถสู้โรงสีใหญ่ได้ ทุนก็ไม่มี คนทำงานก็ไม่มี ต่อไปก็คงต้องเลิกแต่ตนเองคงไม่เสียหายอะไรเพราะมีหุ้นคนละ 2 - 3 หุ้น แต่ประธานจะอยู่ในฐานะลำบากเพราะลงทุนไปมาก ถ้ากิจการต้องเลิกก็คงขาดทุนมาก แต่ถ้าทำต่อไปได้ประธานก็ได้กำไรด้วย แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของสมาชิกบางคนที่มีต่อตัวประธาน ในลักษณะที่ไม่มีความไว้วางใจ และไม่เห็นถึงความเสียสละที่ประธานต่อกลุ่ม

อย่างไรก็ตาม ทัศนคติต่าง ๆ ของสมาชิกเหล่านี้เองที่เป็นเสียงสะท้อนให้คณะกรรมการกลุ่ม มีความมุ่งมั่นที่จะดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกเอง รวมทั้งชุมชนด้วยในระยะต่อไป

สำหรับบทบาทของผู้ตรวจสอบกิจการกลุ่ม ซึ่งมีอยู่ 2 ท่านโดยหลักการมีหน้าที่ตรวจสอบกิจการกลุ่ม และทำรายงานเล่น่อที่ประชุมใหญ่ และนายทะเบียนกลุ่มเกษตรกร ทุกระยะ 3 เดือน แต่ตามสภาพเป็นจริงแล้วยังไม่เคยทำกันเลย เป็นเพียงตั้งไว้ตามระเบียบข้อบังคับ แต่ก็ยังมีบทบาทอยู่บ้างในการ เล่น่อความคิดเห็นและเข้ามาดูแลการดำเนินงานกิจการ เป็นครั้งคราว โดยเฉพาะผู้ตรวจสอบกิจการท่านหนึ่ง ซึ่งอดีตเคยเป็นเหรียญทองของกลุ่มมาก่อน เป็นผู้ที่มีความสามารถ เป็นที่ยอมรับของคณะกรรมการชุดปัจจุบัน และยังพอมือถือพละในการ เล่น่อแนะข้อคิดเห็นในการดำเนินงานต่าง ๆ ต่อกรรมการอยู่บ้าง

กล่าว โดยสรุปจะเห็นได้ว่าสมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์มากขึ้นในด้านบริการและอื่น ๆ แม้ว่าสมาชิกทุกคนอาจได้รับผลประโยชน์น้อยแตกต่างกัน อันนำมาซึ่งการให้ความสนใจกิจกรรมกลุ่มน้อยต่างกันด้วย สำหรับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ อันเป็นขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญนั้น สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ ไม่มากนัก หากพิจารณาจากการเข้าร่วมประชุมจะพบว่า ในการประชุมแต่ละครั้ง การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา และวางแผนกิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่มน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นเพียงออกความเห็น โดยการยกมือสนับสนุนหรือคัดค้านมากกว่า ภาระในการวิเคราะห์ วิจัยปัญหาต่าง ๆ ทั้งในแง่การดำเนินงานและการประกอบอาชีพจึงตกอยู่กับคณะกรรมการมากกว่า เช่นเดียวกับในขั้นการดำเนินงาน ส่วนใหญ่คณะกรรมการจะเป็นผู้บริหารและดำเนินงาน และในขั้นตอนของการประเมินผลนั้น การประเมินในลักษณะที่เป็นทางการยังไม่มี แม้ว่าจะมีผู้ตรวจสอบกิจการกลุ่มซึ่งจะต้องเป็นตรวจสอบและรายงานให้ที่ประชุมใหญ่และนายทะเบียนกลุ่ม-เกษตรกร ทุก 3 เดือนก็ตาม การตรวจสอบจึงมีลักษณะของการดูแลการบริหารงานให้ข้อคิดเห็นแก่คณะกรรมการกลุ่มเป็นส่วนใหญ่ สำหรับสมาชิกที่มีส่วนในการประเมินบ้างแต่เป็นไปในลักษณะของการวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของกลุ่มในวงสนทนาระหว่างสมาชิกนอกที่ประชุมมากกว่าในที่ประชุม

ลักษณะการเกิดการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร

ในการวิเคราะห์ถึงลักษณะการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรแล้ว จากบทบาทของกลุ่มที่ผ่านมา อาจแยกการวิเคราะห์ออกได้เป็น 2 ระดับ คือ

- ก. การมีส่วนร่วมภายในองค์กร
- ข. การมีส่วนร่วมขององค์กรต่อสังคมภายนอก

ซึ่งทั้ง 2 ระดับนี้มีส่วนสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และจะมีผลต่อกันกล่าวคือ

- ก. การมีส่วนร่วมภายในองค์กร ซึ่งอาจแบ่งกลุ่มได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ คณะกรรมการกลุ่ม, หัวหน้าหน่วย และสมาชิก

พิจารณาในแง่ของช่องทาง การมีส่วนร่วมจะพบว่า การมีส่วนร่วมภายในกลุ่มนั้น ปรากฏทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ลักษณะที่เป็นทางการได้แก่ การประชุม-

สำัญ และการประชุมวิสามัญ และนับตั้งแต่ปี 2517 - 2527 คณะกรรมการดำเนินงานได้จัดให้มีการประชุมใหญ่สามัญ โดยเฉลี่ย 3 ครั้ง/ปี มีสมาชิกเข้าร่วมประชุมเฉลี่ย 74 คน คิดเป็นร้อยละ 35 อย่างไรก็ตามในบางครั้งมีสมาชิกเข้าร่วมประชุมเพียง 30 คน ซึ่งไม่ครบองค์ประชุม (ต้องไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิก) ทำให้ต้องเรียกประชุมใหญ่ซึ่งการเรียกประชุมใหม่บางครั้งก็สั้นลงไปกว่าเดิมอีก แต่ความข้อบังคับของกลุ่มก็ระบุว่า การประชุมครั้งหลังมีสมาชิกไม่น้อยกว่า 10 คน ก็ถือว่าครบองค์ประชุม ในระยะแรก ๆ นั้น สมาชิกจะสนใจเข้าประชุมอย่างพร้อมเพรียง โดยเฉพาะช่วงปี 2519 อันเป็นช่วงที่กลุ่มมีการทำสัญญากู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรมาให้สมาชิกกู้ แต่หลังจากกลุ่มหยุดกิจการด้านนี้ สมาชิกที่เข้าร่วมประชุมก็ลดลงไป ช่วงปี 2523 - 2527 ก็มีเพียงสมาชิกที่ส่งชื่อปุ๋ยเท่านั้น ที่เข้าประชุมและจากการสัมภาษณ์สมาชิกบางส่วนที่ไม่ได้เข้าประชุม 2 - 3 ปี กล่าวว่าตนเองเข้ากลุ่มหวังกู้เงินไม่ได้ก็ไม่รู้จะเข้าประชุมทำไมบางคนก็ไปสมัครเข้ากลุ่มลูกค้ารถล. หรือสหกรณ์การเกษตรอีก

ในการประชุมแต่ละครั้งสมาชิกส่วนใหญ่ก็เพียงแต่รับฟังคณะกรรมการแถลงรายรับรายจ่าย ก้าวไร ขาดทุน ผลการดำเนินงานของกลุ่มแต่ละปี มีการแสดงความคิดเห็นบ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะฟังมากกว่าพูด บางครั้งไม่เห็นด้วยแต่ก็ไม่ค้าน กลัวยกมือเห็นด้วย แต่สมาชิกเหล่านี้เมื่อออกนอกที่ประชุมกับวิพากษ์วิจารณ์ แสดงทัศนคติของตนต่อเรื่องต่าง ๆ อย่างเต็มที่ และกล่าวว่าที่ไม่อยากค้านในที่ประชุมเพราะไม่ต้องการขัดแย้งกับกรรมการ เมื่อเขาอยากทำอะไรก็ปล่อยให้ทำไป เราทำไม่ได้ไม่ควรไปขวาง เช่น กรณีโรงสี สมาชิกหลายคนไม่เห็นด้วยแต่ก็ยอมให้มีการสร้างขึ้นโดยกล่าวว่า เงินค่าหุ้น 50 บาท 100 บาท จะเอาไปทำอะไรก็เอาไป

สำหรับหัวหน้าหน่วยโดยหลักการจะต้องจัดให้มีการประชุม สมาชิกภายในหน่วยบ้าง แต่จากการสัมภาษณ์ หัวหน้าหน่วยแต่ละคนพบว่ายังไม่เคยมีหน่วยใดเลยจัดประชุมสมาชิกอย่างเป็นทางการ มีเพียงการพบปะพูดคุยกันบ้างในหมู่สมาชิกที่อยู่หน่วยเดียวกัน แต่ก็ก็เป็นไปในลักษณะตามแต่โอกาสตามแต่ละดวง

ส่วนคณะกรรมการกลุ่ม จะมีการพบปะพูดคุย ปรึกษาหารือกันอยู่เสมอทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการ ซึ่งจะเชิญเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ร่วมประชุมด้วย และมีการบันทึกการประชุม และในลักษณะที่ไม่มีการบันทึกการประชุม เพราะในบางครั้งประธานกลุ่มอาจไป

คุยหรือปรึกษากับกรรมการ หรืออดีตกรรมการบางคนเพื่อขอคำแนะนำในเรื่องการบริหารงาน
กลุ่มหรือปัญหาต่าง ๆ

อย่างไรก็ดี การตัดสินใจในหลายประการเป็นสิ่งที่คณะกรรมการได้มีการตกลง
กันก่อนแล้ว จึงนำมาเสนอที่ประชุม เพื่อขอความเห็นชอบซึ่งที่ประชุมก็มักจะมีมติเห็นชอบ
อาภรณ์ได้ว่า มีลักษณะที่เกิดจากการตัดสินใจจากเบื้องบนลงสู่สมาชิก มากกว่าจะเป็นการ
วิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน แล้วสมาชิกเป็นผู้เสนอแนวทางต่อที่ประชุม

สำหรับการจูงใจให้สมาชิกมีส่วนร่วมนั้น ทางคณะกรรมการกลุ่มเองก็เข้าใจ
ปัญหาที่เกิดขึ้น ว่าบัลลูนส์สมาชิกที่ให้ความสํานใจกับกลุ่มมีเป็นส่วนน้อย ดังนั้น ในการประชุมแต่
ละครั้ง จึงพยายามชี้แจงทำความเข้าใจกับสมาชิก บางครั้งมีการหลอกล่สมาชิกว่าจะเปิดให้
กู้เงินใหม่ เพื่อให้สมาชิกมาประชุมกันมาก ๆ หรือบางครั้งก็ต้องนำของมาแจกเป็นสิ่งล่อใจ
แต่ก็ไม่ค่อยได้ผลนัก มาแล้วไม่ได้เรื่องราวอะไรก็ทำให้ครั้งต่อไปไม่มาประชุมอีกเลย

ข. การมีส่วนร่วมขององค์กรต่อสังคมภายนอก

หากพิจารณาจากกลุ่มเกษตรกรในฐานะองค์กร ในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับสังคม
ภายนอกในระดับที่เหนือขึ้นไป จะพบว่าลักษณะการมีส่วนร่วมในระดับนี้จะเข้าไปในลักษณะของ
การเป็นตัวแทน กล่าวคือ ประธานกลุ่มเกษตรกรเสี้ยวสัตว์แปลงยาว ในฐานะตัวแทนของกลุ่ม
และตัวแทนกลุ่มเกษตรกรทั้งหมด ในอำเภอแปลงยาว (มี 4 กลุ่ม) ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการ
ดำเนินกิจกรรมกับองค์กรภายนอก ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในลักษณะ
ที่เป็นทางการ ได้แก่ การเข้าร่วมประชุมทุกวันที่ 10 ของเดือน ณ สำนักงานเกษตรจังหวัด
ฉะเชิงเทรา ซึ่งจัดโดยคณะกรรมการกลางกลุ่มเกษตรกรจังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้ที่เข้าประชุม
จะประกอบด้วยประธานกลุ่มเกษตรกรต่าง ๆ ในจังหวัด การประชุมแต่ละครั้งก็จะพิจารณาถึง
ปัญหาในการประกอบอาชีพและอื่น ๆ เพื่อแสวงหาทางออกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และจาก
การดำเนินกิจกรรมของคณะกรรมการกลางกลุ่มเกษตรกรจังหวัดฉะเชิงเทราที่ผ่านมา ประธาน
กลุ่มเกษตรกรเสี้ยวสัตว์แปลงยาว ในฐานะกรรมการกลางจัดได้ว่าเป็นผู้นำที่มีบทบาทในการ
เสนอแนะข้อคิดเห็น และโครงการต่าง ๆ ร่วมกับผู้นำคนอื่น ๆ และโครงการที่ได้จัดทำไปแล้ว
เช่น โครงการเครื่องอบความชื้น ข้าวเปลือก ซึ่งเป็นผู้สร้างอุปกรณ์ขึ้นเองด้วย โครงการ
ข้าวนาขายข้าวสาร รวมทั้งโครงการโรงสีเล็กเพื่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งใช้โรงสีของกลุ่ม

เกษตรกรเลี้ยงสัตว์แปลงยาว เป็นต้นแบบในการสร้าง ขยายไปยังกลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ แต่ยังคงขาดแคลนด้านเงินทุนสนับสนุนอยู่ และในช่วงที่ผ่านมาก็มีความพยายามในการแสวงหาแหล่งเงินทุนและความช่วยเหลือในระดับหนึ่ง

นอกจากกิจกรรมดังกล่าวแล้วยังมีส่วนในการเป็นแกนนำ ในการชุมนุมประท้วงเรื่องราคาข้าวเปลือกตกต่ำ เมื่อต้นปี 2529 อีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าเป็นความพยายามที่กลุ่มเกษตรกรที่จะเข้าไปมีบทบาทในการสร้างพลังต่อรอง และมีส่วนในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ โดยการแสดงออกซึ่งทัศนคติและข้อคิดเห็นต่อนโยบายของรัฐที่มีผลต่อความเป็นอยู่ของเขาโดยตรง โดยเฉพาะนโยบายข้าวของของรัฐที่ประกาศใช้แต่ละปี

นอกจากนี้ ประธานกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์แปลงยาว ยังได้เข้าร่วมประชุมสัมมนาที่องค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทำให้ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ อันเป็นโอกาสได้เล่นที่คั้น และแนวทางของตนเองต่อภายนอก ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับชุมชนในอนาคตต่อไป

สำหรับการมีส่วนร่วมในลักษณะที่ไม่เป็นทางการของกลุ่มจะพบว่าในระดับผู้นำจะมีการพบปะสนทนา ปรึกษาหารือวางแผนงานกันอยู่เสมอ โดยเฉพาะช่วงกลางปี 2529 ก่อนและหลังการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เริ่มมีการติดต่อกับผู้สมัคร ส.ส. บางพรรค และเข้าไปมีบทบาทในการสนับสนุนกระทั่งได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร ต่อมาได้มีการผลักดันโดยการนำเสนอมูล เกี่ยวกับปัญหาราคาข้าว นโยบายข้าว และปัญหาอื่น ๆ หลายประการ ผ่าน ส.ส. ดังกล่าว จึงอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มเริ่มของปัญหาและพยายามผลักดันให้มีการแก้ปัญหาในระดับกว้างบ้างแล้ว

กล่าวโดยสรุปจากการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอนจะพบว่าสมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์มากที่สุด ส่วนขั้นการตัดสินใจสมาชิกมีส่วนร่วมน้อยกว่า โดยเฉพาะลักษณะที่เป็นทางการ ได้แก่ การประชุมใหญ่แต่ละครั้ง สมาชิกเข้าร่วมประชุมและมีการแสดงความคิดเห็นน้อย และในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ การวิพากษ์-วิจารณ์แสดงความคิดเห็นที่ประชุมเป็นครั้งคราวสำหรับในขั้นดำเนินการก็เช่นกัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะตัวแทนของสมาชิกมากกว่า กล่าวคือ คณะกรรมการกลุ่มในฐานะตัวแทนสมาชิกจะเป็นผู้ดำเนินการและตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ และในขั้นประเมินผลก็เช่นกัน

มีเพียงลักษณะที่ไม่เป็นทางการกล่าวคือ เป็นการวิพากษ์วิจารณ์สภาพการทำงานของคณะกรรมการและกิจการของกลุ่มว่าจะสามารถดำเนินต่อไปได้หรือไม่เท่านั้น

ภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร

จากการวิเคราะห์ถึงรูปแบบและลักษณะการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์แปลงยาว จะเห็นได้ว่า กลุ่มมีความพยายามอย่างยิ่งที่จะดำเนินบทบาท และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มก็ยังไม่สามารถมีส่วนร่วม และมีบทบาทในการพัฒนา และพึ่งพาตนเองได้อย่างเต็มที่ ซึ่งปัจจัยอันเป็นภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรนั้น อาจจำแนกได้ดังนี้ คือ

ก. ปัจจัยทางกายภาพ (Physical Factors) สมาชิกของกลุ่มเกษตรกรทั้งหมด 199 คนนั้นอาศัยอยู่ในเขต 3 ตำบล 20 หมู่บ้าน แม้ว่าในแต่ละหมู่บ้านที่สมาชิกอาศัยอยู่จะตั้งบ้านเรือนไม่ห่างกันนัก แต่สภาพการกระจายของบ้านสมาชิกทั้งหมด นับเป็นอุปสรรคประการหนึ่ง ในการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิก โดยเฉพาะการกระจายข่าวสารของกลุ่มไปยังสมาชิกหน่วยเกษตรกรต่าง ๆ นอกจากนี้ในการประชุมแต่ละครั้งจุดศูนย์กลางของการประชุมก็เป็นสิ่งสำคัญ แต่เดิมในสมัยแรก ๆ จะประชุมที่ศูนย์เลี้ยงโคทุ่งละเตา ใกล้ที่ว่าการอำเภอซึ่งห่างจากปัจจุบันไปห่อประชุมโรงเรียนไม้แก้ววิทยา ตรงข้ามบ้านประธานคนปัจจุบันปรากฏว่าสมาชิกบางส่วนที่อยู่ในเขตไกลออกไป ไม่ค่อยเข้าร่วมประชุม และอ้างว่าอยู่ไกลเดินทางไม่สะดวก

ข. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (Economic Factors) ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก อาจพิจารณาแยกได้ ดังนี้ คือ

1. อาชีพ จากการสุ่มตัวอย่าง พบว่า อาชีพหลักส่วนใหญ่ของสมาชิก ได้แก่ อาชีพทำนา ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์รองลงมา การที่สมาชิกมีอาชีพที่แตกต่างกันนี้ ผลประโยชน์ก็ย่อมแตกต่างกัน อีกทั้งความขัดแย้งในผลประโยชน์ก็ย่อมจะมีอยู่ จึงเป็นการยากที่จะดำเนินกิจกรรมได้โดยความร่วมมือจากทุกฝ่าย เช่น ในการประชุมแต่ละครั้ง เมื่อประธานมีหนังสือเรียกประชุม แจ้งให้ทราบว่า จะประชุมเรื่องใดบ้าง สมาชิกบางส่วนที่เห็นว่าไม่มีเรื่องใดที่เป็นประโยชน์กับตนเองก็จะไม่ไป เช่น บอกจะขี้แจงเรื่องโรงสีของกลุ่ม พวกที่ทำไร่ก็ไม่มี

สนใจ ทั้งที่โรงสีเป็นกิจการที่สำคัญ ทุกคนมีส่วนเป็นเจ้าของ

นอกจากผลประโยชน์จะแตกต่างกันแล้ว ปัญหาในการประกอบอาชีพ เช่น ราคาหมูตกต่ำ ราคาข้าวเปลือกตกต่ำ และราคามันตกต่ำ แม้ว่าโดยหลักแล้วจะเป็นปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำเช่นเดียวกัน แต่การร่วมกันแก้ปัญหาก็เป็นไปได้ยาก เพราะต่างฝ่ายก็มิได้มาร่วมกันแก้ปัญหา ขณะเดียวกันกลุ่มก็มุ่งเน้นแต่ปัญหาราคาข้าวเปลือกตกต่ำเท่านั้น ทำให้สมาชิกที่มีปัญหาด้านราคาหมู ราคามัน ซึ่งขาดความสนใจกลุ่มมากยิ่งขึ้น จึงจะเห็นได้ว่าภาวะตลาดมีผลกระทบต่อกลุ่มมาก

2. ภาวะหนี้สิน สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่ร้อยละ 66.21 ตกอยู่ในสภาพที่เป็นหนี้ และเป็นหนี้ที่เกิดจากการยืมเงินมาลงทุนในการเกษตร รวมทั้งเป็นค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว แหล่งเงินกู้ก็คือจากพ่อค่านายทุนในท้องถิ่น และจากสภาพที่สมาชิกแต่ละบ้านยังคงมีหนี้สินมากบ้าง น้อยบ้าง ประกอบกับราคาผลผลิตต่าง ๆ ตกต่ำนี้เอง สมาชิกส่วนใหญ่จึงต้องเร่งขายผลผลิตของตนเองออกไป โดยเฉพาะข้าวเปลือก มักจะขายกันหน้าลาน และนำเงินมาใช้หนี้เจ้าหนี้ จากการสัมภาษณ์สมาชิกส่วนหนึ่งจึงไม่ค่อยสนใจกิจการโรงสีมากนัก ทั้ง ๆ ที่กลุ่มสร้างโรงสีขึ้นมาก็เพื่อให้สมาชิก นำข้าวเปลือกมาทยอยสีเป็นข้าวสารเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้อีก ๆ เดือนไป แต่สมาชิกมักกล่าวในทำนองเดียวกันว่า ต้องรับขายข้าวเพื่อเอาเงินไปใช้หนี้ ฉะนั้นดอกเบี้ยจะเพิ่มไปอีก โรงสีกลุ่มจึงไม่ค่อยมีสมาชิกนำข้าวเปลือกมาสีมากเท่าที่ควร ปัญหาหนี้สินมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก

3. ปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะที่ดิน สมาชิกส่วนใหญ่เป็นชาวนารายย่อยเป็นเจ้าของที่ดินขนาด 6 - 10 ไร่ (ร้อยละ 39.13) และ 1 - 5 ไร่ (ร้อยละ 23.91) ซึ่งไม่พอแก่การทำมาหากิน จึงจำเป็นต้องเช่าเพิ่มอีกส่วนหนึ่ง ขนาดการเช่า 6 - 10 ไร่ (ร้อยละ 38.70) ในขณะที่ผลผลิตข้าวเปลือก โดยเฉลี่ย 40 ฟองต่อไร่ จากการศึกษาพบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ร้อยละ 40.30 ผลิตข้าวได้ 6 - 10 เกวียนต่อปี ส่วนหนึ่งจะต้องแบ่งเป็นค่าเช่าที่นา ส่วนที่เหลือก็จะขายหน้าลาน เพื่อนำเงินไปชำระหนี้ จะมีเพียงสมาชิกส่วนน้อยที่สามารถเก็บข้าวเปลือกไว้เพื่อรอราคาที่จะสูงขึ้นช่วงกลางปี จากสภาพดังกล่าวนี้เอง ทำให้สมาชิกที่มีอาชีพทำนาส่วนใหญ่ ไม่อาจเข้ามาใช้ประโยชน์และร่วมโครงการของกลุ่มที่จะนำเอาระบบโรงสีเข้ามาแก้ไขปัญหาราคาข้าวเปลือกตกต่ำได้

4. ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ในช่วง 3 - 4 ปีที่ผ่านมา ภาวะเศรษฐกิจโดยทั่วไปอยู่ในสภาพที่น่าวิตก ราคาผลผลิตหลัก ซึ่งได้แก่ ข้าวเปลือกตกต่ำเป็นอย่างมาก ผลผลิตที่ได้ ขายได้ไม่คุ้มกับราคาต้นทุนการผลิต แต่ก็จำเป็นต้องขาย จากประสบการณ์ของกลุ่มสมาชิกกลุ่มบางราย ที่พอจะมีฐานะอยู่ในขั้นดี มีหนี้สินไม่มาก และไม่จำเป็นต้องรับขายข้าวเปลือกหน้าลานนัก ได้เก็บข้าวไว้เพื่อรอราคาที่จะสูงขึ้นในกลางปี ปรากฏว่าในปี 2528/2529 ราคาไม่สูงขึ้นกลับทรงตัวและมีแนวโน้มต่ำลง ทำให้ในปีต่อมาไม่กล้าเสี่ยงเก็บไว้อีก

การที่สมาชิกส่วนใหญ่ต้องขายข้าวหน้าลานไปมากกว่าที่จะเก็บไว้เพื่อนำมาทยอยสีที่โรงสีของกลุ่ม ได้มีผลกระทบต่อธุรกิจการดำเนินงานของกลุ่มด้วย กล่าวคือ โรงสีกลุ่มเมื่อสร้างขึ้นมา หากไม่มีข้าวเปลือกป้อนโรงสี ธุรกิจก็ไม่อาจอยู่ได้ กลุ่มเองก็ไม่มีเงินทุนพอที่จะซื้อข้าวมากักตุน ความหวังที่จะนำระบบโรงสีเข้ามาแก้ปัญหาให้แก่สมาชิกก็ยังมีโอกาสน้อยลง และกลายเป็นเพิ่มภาระหนี้สินให้กับกลุ่มอีก เนื่องจากกลุ่มยังมีหนี้สินจากการสร้างโรงสีอีกมาก

5. อำนาจต่อรองทางการค้า ในการจำหน่ายผลผลิตของสมาชิกส่วนใหญ่ แม้ว่า ตามหลักการแล้ว กลุ่มจะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการรวบรวมผลผลิตของสมาชิกไปจำหน่าย ซึ่งจะเป็นการสร้างพลังต่อรองทางการค้าขึ้นได้ แต่เนื่องจากสมาชิกแต่ละคนต่างมีภาระหนี้สินและภาระต่าง ๆ หนักเบาไม่เท่ากัน แล้วแต่ความจำเป็นมากน้อย ดังนั้นลักษณะการขายผลผลิตจึงต่างคนต่างขาย ทำให้อำนาจการต่อรองในเรื่องราคาไม่มีเพียงพอที่จะกำหนดราคาสินค้าได้

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจนี้ เป็นปัจจัยที่สำคัญ ปัจจัยหนึ่งที่มีผลกระทบต่อให้สมาชิกมีหรือไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมและการดำเนินงานต่าง ๆ ของกลุ่ม สมาชิกส่วนใหญ่มักจะคำนึงถึงภาวะเศรษฐกิจที่ตนเองเผชิญอยู่ โดยเฉพาะปัญหาหนี้สินต่างก็คิดถึงความอยู่รอด มั่นคงของตนเอง มากกว่าที่จะเห็นคุณค่าของการรวมกลุ่ม เพื่อรวมกันคิดและแก้ไขปัญหา สมาชิกบางคนให้เหตุผลว่า ตนเองเป็นหนี้มากมาย ทำนาใช้หนี้ปีต่อปี ยังไม่หมด ได้มาก็ต้องรับขายให้หนีไป ประชุมแต่ละครั้งก็ไม่เห็นได้ประโยชน์อะไร โรงสีอยากจะสร้างกันขึ้นมา ก็ทำกันไป ตนเองไม่อยากจะเกี่ยว อาจกล่าวได้ว่าอิทธิพลทางเศรษฐกิจจากภายนอกชุมชน จากการเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด (ความสัมพันธ์แบบตลาด) ทั้งของอำเภอ ประเทศ และโลก มีผลกระทบต่อกลุ่มอย่างมาก

ค. ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Factors)

1. ความสัมพันธ์ภายในองค์กร

โดยสภาพทางกายภาพเกษตรกรในหมู่บ้านจะอาศัยอยู่กันเป็นละแวกบ้านในละแวกใกล้เคียงกัน และมักจะเป็นญาติพี่น้องกัน สำหรับลมาชิกกลุ่ม แต่ละหมู่บ้านใหญ่จะอยู่หน่วยเกษตรกรรมเดียวกัน ซึ่งหน่วยเกษตรกรรมนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นหน่วยย่อยที่สุดขององค์กร จากการศึกษพบว่าลมาชิกกลุ่มซึ่งอาศัยอยู่หมู่บ้านเดียวกัน แม้จะมีบ้านเรือนใกล้เคียงกัน แต่ก็ต่างคนต่างทำมาหากิน พบปะพูดคุยกันบ้าง แต่ก็เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป มากกว่าจะสนิทให้มีโอกาสรวมภายในหน่วยเกษตรกรรม เฉพาะผู้ที่เป็ลมาชิกกลุ่ม หรือใช้กลุ่มเป็นองค์กรในการเคลื่อนไหว เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง ดังนั้นกลุ่มจึงเป็นเพียงองค์กรที่ลมาชิกต่างมุ่งหวังผลประโยชน์ที่ได้ เช่น ส่งซื้อปุ๋ย หรือกู้เงินมากกว่าจะใช้เป็นองค์กรในการสร้างพลังต่อรองทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

สำหรับลมาชิกกลุ่มต่างหมู่บ้านต่างหน่วยเกษตรกรรมกัน จะพบว่าความคุ้นเคยรู้สึกมักคุ้นกันมีไม่มากนัก ลมาชิกบางคนจำไม่ได้ว่ามีใครบ้างเป็นกรรมการ

ส่วนคณะกรรมการนั้นจะพบว่า มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน อยู่ไม่ห่างไกลกันนัก แต่โอกาสที่จะพบปะพูดคุยปรึกษาหารือกันมีน้อย เพราะต่างก็ทำมาหากินมีกรรมทางคนหนึ่งไปรับจ้างที่กรุงเทพฯ บางคนไปติดต่อค้าขายต่างจังหวัด ดังนั้นการประชุมกรรมการแต่ละครั้ง ประธานจึงต้องเป็นผู้ออกไปตามบ้านกรรมการ บางครั้งก็มาไม่ครบทุกคน ที่ผ่านมากการดำเนินงานและกิจกรรมโดยเฉพาะด้านโรงสี ประธานกลุ่มจึงเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ของคณะกรรมการในรูปกลุ่มพรรคพวกเป็นปัจจัยเอื้อประโยชน์ต่อการทำงานของกลุ่มเกษตรกรอยู่บ้าง

2. การติดต่อสื่อสารภายในองค์กร รูปแบบของการติดต่อสื่อสารภายในองค์กร อาจแบ่งออกได้ 2 ลักษณะ คือ รูปแบบที่เป็นทางการ และรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ สำหรับรูปแบบที่เป็นทางการนั้น ได้แก่ การส่งหนังสือแจ้งลมาชิกทุกครั้งทั้งทางคณะกรรมการจัดให้มีการประชุมขึ้น โดยจะส่งหนังสือไปยังหัวหน้าหน่วยเกษตรกรรม ทั้ง 8 คน แล้วให้แต่ละคนนำไปแจกจ่ายกับลมาชิกที่อยู่ภายในหน่วยที่รับผิดชอบจากการศึกษา พบว่า หัวหน้าหน่วย บางครั้งก็นำส่งไม่ครบ ลมาชิกบางคนไม่ได้รับหนังสือทำให้ไม่ทราบว่า มีประชุมเมื่อไหร่ อย่างไร

ก็ไม่สามารรถไปร่วมประชุมได้

นอกจากรูปแบบการสื่อสารที่เป็นทางการดังกล่าว ยังมีแบบที่ไม่เป็นทางการคือ การพบปะกันระหว่างคณะกรรมการหรือสมาชิกและหัวหน้าหน่วย ซึ่งเป็นการพูดคุยกันตามแต่โอกาส อาจเป็นงานบุญ หรืองานพิธี พูดปรึกษาหารือถึงกิจกรรมและการดำเนินงานของกลุ่ม โดยเฉพาะประธานกลุ่ม มักจะมีการพบปะพูดคุยปรึกษากับสมาชิกบางคน หรือกรรมการกลุ่มบางคนในลักษณะนี้เสมอ ๆ

อย่างไรก็ตามข่าวสารต่าง ๆ ไม่ว่าจะเกี่ยวกับการบริหาร การดำเนินงานใด ๆ ก็ตาม หากสมาชิกสามารถรับรู้อย่างสม่ำเสมอก็เป็นสิ่งหนึ่งที่จะกระตุ้นสำนึกในความเป็นกลุ่มของสมาชิกได้

จากการสัมภาษณ์สมาชิกถึงการรับรู้เกี่ยวกับกิจการโรงสี พบว่า มีเพียงร้อยละ 29.73 (22 ราย) เท่านั้น ที่พอจะทราบว่าโรงสีของกลุ่ม มีระเบียบการสีข้าวและข้อกำหนดต่าง ๆ อย่างไร, ร้อยละ 35.14 (26 ราย) พอจะทราบบ้างแต่ไม่ละเอียดนัก และร้อยละ 35.14 (26 ราย) ไม่ทราบระเบียบข้อบังคับในการสีข้าว และไม่เคยไปดูโรงสีเลย แสดงให้เห็นว่า มีสมาชิกจำนวนไม่น้อยไม่ได้รับข่าวสารหรือมีการพบปะสื่อสารกับคณะกรรมการเท่าที่ควร ซึ่งจะมีผลต่อการดำเนินงานกิจกรรมของกลุ่มเองด้วย อย่างไรก็ตามการติดต่อสื่อสารภายในองค์กรที่ได้ผลน่าจะกระทำทั้ง 2 แบบ

3. ความคิดความเชื่อของสมาชิก

ความคิดความเชื่อของสมาชิกกลุ่มประการหนึ่ง คือ เรื่องของกรรม ซึ่งเป็นความเข้าใจเรื่องกรรมในความหมายที่คลาดเคลื่อนไปจากความหมายในทางพุทธศาสนา เป็นความหมายที่ทำให้สมาชิกกลุ่มเชื่อว่า ปัญหาความเดือดร้อนยากจนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้งปัญหาเศรษฐกิจ การขายข้าวไม่ได้เป็นเรื่องของผลกรรมในอดีต ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ผิด - เพี้ยนไปจากนัยของความหมายเรื่องกรรมที่แท้จริง ข้อสันนิษฐานของสมาชิกดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่า มีส่วนทำให้สมาชิกละเลยที่จะให้ความสนใจต่อการแสวงหาทางออก โดยเฉพาะการร่วมกับคนอื่น ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาดตนเอง

4. ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม

การที่กลุ่มประกอบด้วยสมาชิกหลายอาชีพ ทั้งพวกที่มีอาชีพหลักทำมาหา
 ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ ดังนั้นผลประโยชน์ และความสนใจของสมาชิกก็ย่อมจะแตกต่างกันไปด้วย
 ประกอบกับกิจกรรมของกลุ่ม เท่าที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เป็นด้านบริการ เช่น บำรุง ปักขุดบ่อน้ำ
 รับชำระหนี้ค่าปุ๋ยด้วยข้าวเปลือก ทำให้เหล่าสมาชิกที่มีอาชีพทำไร่คิดว่าบริการต่าง ๆ เน้นแต่พวกทำ
 มา พวกตนไม่ได้รับความสนใจ ก็ไม่ยอมเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม ทำให้เกิดการแบ่งพวก
 ภายในกลุ่ม ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในองค์กร มีความสนใจเข้าร่วมกับองค์กร
 แตกต่างกันไป

5. บทบาทผู้นำ

จากการศึกษา พบว่า ผู้นำกลุ่มเกษตรกรโดยเฉพาะคณะกรรมการดำเนินงาน
 งานไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลมากนัก โดยเฉพาะตำแหน่งประธานกลุ่ม รวมทั้งตำแหน่ง
 กรรมการอื่น ๆ ในช่วงปี 2517 - 2520 ประธานได้แก่ นายล่าง แสงไพศรย์ ปี 2521-
 ปัจจุบัน ได้แก่ นายชั้น อวดถาวรดี ส่วนกรรมการอื่น ๆ ช่วงปี 2517 - 2523 ได้แก่
 นายจุก อุทา, นายลั้ง ลุดถาวร, นายฉันท์ นาคเกษม, นายหนู แซ่ฮัง และ นายจันทงค์
 เล็งฮั่ว ตั้งแต่ปี 2524 เป็นต้นมา ได้แก่ นายกริธา ศิริสวัสดิ์, นายสุสันต์ เจริญศิริ,
 นายบุญฮิน เล่าวภารณ์ และนายจันทงค์ เล็งฮั่ว เมื่อพิจารณาถึงลักษณะการถ่ายเทตำแหน่ง
 จะพบว่า กรรมการพวกแรกจะค่อย ๆ ถอนตัวออกไป หลังจากรับตำแหน่งติดต่อกันมาหลายปี
 กรรมการชุดหลังจะค่อย ๆ แทรกเข้ามารับตำแหน่งแทน ทั้งนี้เนื่องจากการชุดแรก
 บางคนมีอายุมากแล้ว บางคนมีภาระหน้าที่ส่วนตัวไม่อาจทำงานได้เต็มที่จึงผลัดเปลี่ยนให้สมาชิก
 อื่นมารับตำแหน่งบ้าง สำหรับกรรมการชุดปัจจุบันนั้นอาศัยอยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน แต่ก็ไม่ค่อย
 ได้พบปะกันบ่อยนัก

แม้ว่าคณะกรรมการจะมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกันอยู่บ้าง และอยู่ไม่
 ไกลกันนัก แต่ผู้ที่มีบทบาทสำคัญของกลุ่ม ได้แก่ ประธานซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ มีความเชื่อถือว่า
 ความรู้ความสามารถ ประกอบกับเป็นผู้ที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก และองค์กรต่าง ๆ
 อันเป็นแหล่งความรู้รวมทั้งได้มีโอกาสไปร่วมประชุม สัมมนา เล่มอ ๆ ทำให้มีความคิดที่กว้าง
 ไกลขึ้น อันนำมาซึ่งแนวทางในการที่จะปรับปรุงกลุ่มให้ดีขึ้น ขณะเดียวกันตัวประธานเองก็จะ
 มีความแตกต่างจากสมาชิกอื่นมากขึ้น ทั้งในแง่วิธีคิดและประสบการณ์ ทำให้เกิดช่องว่างทาง

ความคิดระหว่างประธานและสมาชิกในหลายกรณี ภาระหน้าที่ส่วนใหญ่ในการดำเนินงาน สมาชิกจะปล่อยให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการ โดยเฉพาะประธานกลุ่ม เช่น ในการดำเนินธุรกิจ โรงสี ส่วนใหญ่ประธานจะเป็นผู้ดำเนินงานเพียงผู้เดียว

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยทางสังคมเป็นภาวะแวดล้อมที่สำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือ สภาพการกระจายของถิ่นที่อยู่อาศัยของสมาชิก รวมทั้งการติดต่อสื่อสาร แม้ว่าโดยทั่วไปสมาชิกแต่ละหมู่บ้านจะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกัน แต่ก็ต่างคนต่างอยู่ โอกาสในการพบปะมีบ้าง เช่น งานบุญงานพิธีทางศาสนา สำหรับการพบปะกันระหว่างสมาชิก หรือกรรมการมีไม่บ่อยนัก กิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่มโดยเฉพาะที่สำคัญในปัจจุบัน ได้แก่ โรงสี ซึ่งมีเพียงประธานเป็นผู้ดำเนินงานเป็นส่วนใหญ่

สำหรับปัญหาการที่ผู้นำ ได้รับการยกย่องนับถือ อาจทำให้การ Identify ตัวเองกับสมาชิกลดลง กิจกรรมหรือความคิดเห็นต่าง ๆ ซึ่งเป็นของตนเองมากกว่า ทำให้ขาดความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมจากสมาชิกอย่างแท้จริงได้ ดังนั้นจึงต้องพิจารณาถึงผลลัพธ์ที่ปรากฏด้วย

ง. ปัจจัยทางการเมือง (Political Factors)

ในการพิจารณาถึงปัจจัยทางการเมืองที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร จะพบว่านโยบายของรัฐต่อกลุ่มมีส่วนที่ไม่เอื้อต่อการเจริญเติบโตขององค์กร กล่าวคือ จากวัตถุประสงค์ขององค์กรที่ก่อตั้งขึ้นมา จะแสดงให้เห็นถึงนโยบายการส่งเสริมกลุ่มเพียงบางเรื่อง เช่น การรวบรวมผลผลิตเพื่อจำหน่าย, การส่งเสริมทางวิชาการเกษตร และอื่น ๆ กิจกรรมของกลุ่มจึงมีเพียงการกู้เงิน ซื่อปู้ฮันเป็นกิจกรรมแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในเรื่องบริการมากกว่าจะเป็นกิจกรรมกระบวนการหรือการส่งเสริมให้กลุ่มเกิดการรวมตัวกันเป็นองค์กรที่เข้มแข็งอย่างแท้จริง ฟังพาดตนเองได้ และมีขีดความสามารถในการรวบรวมความคิดเห็นและตอบสนองผลประโยชน์ของสมาชิก

เมื่อกลุ่มมีความพยายามเข้าไปมีบทบาทร่วมในทางการเมืองด้วยการเข้าไปเป็นแนวร่วมในการชุมนุมประท้วงรัฐกลับเป็นผู้ขัดขวาง ดังจะเห็นได้จากกระแสการเคลื่อนไหวของชาวนาและกลุ่มเกษตรกรในหลายพื้นที่ ไม่เพียงในฉะเชิงเทรา ต่อปัญหาราคาข้าวเปลือกตกต่ำ ในปี 2528 และ 2529 รัฐพยายามย่อยสลายพลังกลุ่ม ในการชุมนุมประท้วงโดยมี

คำสั่งจากกระทรวงมหาดไทยไปยังจังหวัดต่าง ๆ ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทำความเข้าใจกับ
 ช่างนา พยายามมิให้มีการชุมนุมประท้วงและยกขบวนเข้ากรุงเทพฯ นอกจากนี้ยังมีการตั้ง
 ต้านสกัดกัน การเดินทางมาร่วมชุมนุมของช่างนาด้วย

ขณะเดียวกันในระดับชาติก็มีการแทรกแซงของพรรคการเมืองบางพรรค เพื่อ
 ผลประโยชน์ในทางการเมืองของพรรคตนเองโดยการจ้างช่างนาเข้ามาประท้วงร่วมกับช่างนา
 ที่ต้องการเข้ามาเรียกร้องต่อรัฐบาลจริง ๆ มีผลทำให้รัฐบาลมาเป็นข้ออ้างในการสับกลุ่มผู้มากลุ่ม
 เกษตรกรบางคน ว่าเป็นการก่อกวนทางการเมืองและก่อความไม่สงบ

จากสภาพเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ล้มเลิกกลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่ที่ไม่ได้เข้าไป
 ร่วมในการชุมนุมประท้วง เกิดทัศนคติว่าการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาหรือเพื่อเรียกร้องต่อรัฐบาล
 ถึงปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ เป็นเรื่องเสียเวลาและไม่ได้ผลนับเป็นผลสำเร็จของรัฐที่
 สามารถทำให้พลังของช่างนารวมทั้งกลุ่มเกษตรกรถูกทำลายลง มีอาจรวมตัวกันได้

จึงอาจกล่าวได้ว่านโยบายของรัฐที่มีอยู่ นอกจากการส่งเสริมกลุ่มในลักษณะที่
 เน้น แต่เพียงการดำเนินกิจกรรมด้านบริการโดยขาดการส่งเสริมการรวมตัวกันเป็นองค์กรอย่าง
 แท้จริงแล้ว รัฐเองยังเป็นอุปสรรคสกัดกันความพยายาม รวมตัวกันเพื่อสร้างพลังต่อรองของ
 กลุ่มอีกด้วย

อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรท่านหนึ่ง ได้ให้
 ความเห็นว่า หากคำสั่งถึงสภาพความเป็นจริงในด้านปัญหาราคาสินค้าตกต่ำแล้ว การที่ช่างนา
 ลุกขึ้นประท้วงก็เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่กระทำได้ โดยเฉพาะถ้ากลุ่มเกษตรกรจะรวมตัวกันประท้วง
 แต่เนื่องจากในแต่ละครั้งจะมีคำสั่งในระดับเบื้องต้นให้ระงับเหตุการณ์มิให้มีการประท้วง ตนเอง
 ก็ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ สำหรับการดูแลรับผิดชอบในด้านอื่น ๆ นั้น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการ-
 เกษตร มิได้เข้ามาควบคุมมากนัก กลุ่มจึงมีอิสระในการดำเนินงานพอสมควร จึงจะเห็นได้ว่า
 แม้เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับพื้นที่จะมีความเข้าใจในระบบขององค์กร แต่นโยบายระดับสูงก็
 เป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งที่ทำให้กลุ่มเกษตรกรมีส่วนร่วมในทางการเมืองได้ไม่มากนัก

จ. ปัจจัยด้านประวัติศาสตร์ (Historical Factors)

การพิจารณาปัจจัยทางประวัติศาสตร์ อาจแยกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
2. ประสบการณ์การพัฒนาและการต่อสู้เรียกร้อง

ในการศึกษาจะพบว่าชุมชนที่ศึกษามีอายุเก่าแก่ถึง 200 ปี แต่ก่อนบ้านเรือนยังไม่มากนักคงอาศัยอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ หมู่บ้าน เช่น ไผ่แก้ว บ้านคลอง แผลงยาว และวังเป็นซึ่งในแต่ละบ้านก็จะมีความสัมพันธ์กันสนิทสนมติดมิตร ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จากการสัมภาษณ์สมาชิกที่สูงอายุได้กล่าวว่า ในสมัยก่อนเมื่อถึงฤดูการทำนา แต่ละบ้านจะมีการเอาแรงหรือที่เรียกว่าลงแขกกัน ค่อย ๆ เริ่มที่บ้าน จนแล้วเสร็จ จากนั้นก็จะไปเอาแรงยังหมู่บ้านใกล้เคียง ทั้งในช่วงปักดำและเก็บเกี่ยว เมื่อเกี่ยวข้าวได้ก็จะทำขึ้นยุ้งฉางเพื่อรอราคาที่สูงขึ้นในช่วงกลางปี ต่อมาเมื่อระบบการผลิต มีการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ประกอบกับนโยบายการพัฒนาประเทศที่มุ่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มีการขยายการเพิ่มผลผลิตเพื่อการส่งออก โดยเฉพาะข้าวเปลือก เช่น การใช้เครื่องจักรเครื่องยนต์ต่าง ๆ เข้ามาแทนแรงงาน คน และวัว ควาย เพื่อให้ได้ผลผลิตที่เพิ่มขึ้น สภาพดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชน ทั้งในแง่เศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ ด้านเศรษฐกิจแต่ละครัวเรือนมุ่งผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น มีการนำเครื่องจักรเครื่องมือต่าง ๆ เข้ามาใช้ ซึ่งจำเป็นจะต้องซื้อจากภายนอก บางครัวเรือนขายทรัพย์สินที่มีอยู่เพื่อซื้อรถไถ บางคนก็กู้เงินไปซื้อมา เริ่มสร้างหนี้สินให้กับครอบครัว นอกจากนี้ยังมีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ รวมทั้งยาฆ่าแมลงต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่ต้องใช้จ่ายเงินในการลงทุนการผลิต และเมื่อผลผลิตมาก ๆ ก็เกิดภาวะล้นตลาด ข้าวเปลือกราคาตกต่ำ ขายไม่ได้ประสบการณ์ขาดทุนหลายครอบครัวตกอยู่ในภาวะหนี้สิน

ในทางสังคมเมื่อระบบการผลิตเปลี่ยนแปลงไป ต่างก็เร่งผลิตเพื่อขาย โดยอาศัยเทคโนโลยีเข้าช่วย ก็ส่งผลกระทบต่อสังคมเช่นกัน จากระบบการเอาแรง ลงแขกก็กลายเป็นการจ้าง กระทั่งในที่สุดระบบลงแขกก็ค่อย ๆ ลุกลดหายไป อาจมีหลงเหลืออยู่บ้างเป็นส่วนน้อย สำหรับผู้ที่ฐานะยากจนไม่มีเงินลงทุนก็จะมีภาระเอาแรงกันอยู่เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในการผลิตลง สภาพที่ต่างคนต่างทำหากินมีมากขึ้น ประเพณีต่าง ๆ ที่ทำให้คนในหมู่บ้านได้สังสรรค์กันก็มีเฉพาะงานสำคัญ ๆ ทางค้าล่อ หรืองานมงคลต่าง ๆ ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นภายในหมู่บ้านค่อย ๆ คลายตัวลง

ขณะเดียวกันทางราชการ ก็พยายามส่งเสริมให้เกษตรกรรวมตัวกันเป็น
องค์กร ในรูปแบบที่ถูกต้องตามกฎหมาย องค์กรจึงถือกำเนิดขึ้น ภายใต้การสนับสนุนช่วยเหลือ
จากเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกประการ และจากประสบการณ์การพัฒนาชนบทเท่าที่ผ่านมา ต่างเป็นที่
ยอมรับกันว่า ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร โดยเฉพาะกลยุทธ์การพัฒนาลักษณะจากบนสู่ล่าง
ได้สร้างนิสัย ขอ รอ แจก ให้เกิดขึ้นกับประชาชนในระดับหนึ่ง กรณีของกลุ่มเกษตรกร เมื่อ
รวมตัวกันขึ้นมาก็ประกอบด้วยสมาชิกที่มีทัศนะแตกต่างกัน ทั้งผู้ที่หวังจะให้กลุ่มเป็นองค์กรที่
สามารถแก้ไขปัญหาให้สมาชิก และผู้ที่หวังแต่จะเอาประโยชน์จากกลุ่มโดยไม่คำนึงถึงว่าตนเอง
จะต้องมีหน้าที่อย่างไรต่อกลุ่ม ดังนั้นจึงมีสมาชิกบางกลุ่มสมัครเข้ามาเพียงเพื่อจะรอรับความ
ช่วยเหลือ และคิดว่ากลุ่มเป็นของรัฐบาลมากกว่าจะเป็นของเขาเองที่จะต้องร่วมพลังกันเพื่อ
แก้ไขปัญหา และสร้างพลังต่อรองในระดับชุมชนขึ้น กลุ่มจึงเป็นเพียงรูปแบบการรวมตัวของ
ประชาชนในชุมชนรูปแบบใหม่ที่มีขึ้นในสังคมท่ามกลางสภาพที่ต่างคนต่างอยู่ และมุ่งคำนึงถึงผล-
ประโยชน์มากกว่าเป้าหมายอย่างอื่น นอกจากนี้การที่เกษตรกรซึ่งแต่เดิมมีการรวมตัวกันใน
ลักษณะของกลุ่มประเพณีอยู่แล้ว เมื่อกลายมาเป็นกลุ่มที่ต้องคำนึงถึงระเบียบกฎเกณฑ์ซึ่ง
เกษตรกรยังไม่เข้าใจ การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นทางการก็อาจไม่ปรากฏชัด

อย่างไรก็ตามแม้ว่าสภาพทางประวัติศาสตร์ จะไม่เอื้อต่อการเติบโตของกลุ่ม
เท่าที่ควร แต่กลุ่มก็ยังพอมีพลังภายในกลุ่มเองที่ไม่มีใครยอมให้กลุ่มล้มลงไปได้

กล่าวโดยสรุปภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมที่สำคัญประการแรก ได้แก่
ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ จากการศึกษาจะพบว่า ความสัมพันธ์ภายใน
องค์กรเองเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการรวมตัวกันขึ้นเป็นองค์กร แม้ว่าในแต่ละหน่วยเกษตร-
กรรม จะประกอบด้วย สมาชิกในละแวกใกล้เคียงกัน แต่การรวมตัวกันเพื่อคิดปรึกษาปัญหา
มีน้อย สมาชิกที่อยู่ต่างหน่วยกันบางคนไม่รู้สึกรู้สีกันเลย บางคนก็ไม่ทราบว่าใครบ้างที่เป็น
กรรมการกลุ่ม การติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพื่อแจ้งข่าวสารเกี่ยวกับกลุ่ม ยังไม่เป็นระบบนัก
การดำเนินงานต่าง ๆ ส่วนใหญ่กรรมการจะประชุมตกลงกัน โดยเฉพาะประธานจะมีบทบาท
มากกว่าคนอื่น ๆ สมาชิกขาดความสนใจที่จะเข้ามามีส่วนในกิจกรรมกลุ่ม ต่างคนต่างอยู่ และ
แม้จะรวมกันเป็นองค์กรขึ้นมา แต่สมาชิกก็มีเป้าหมายเพียงผลประโยชน์ด้านบริการในการ
กู้เงินซื้อปุ๋ย มากกว่าเป้าหมายอื่น ลักษณะของความสัมพันธ์จึงเป็นไปในลักษณะที่คำนึงถึงผล-
ประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้น ความสัมพันธ์ส่วนตัวจำกัดเฉพาะกลุ่มญาติ ครอบครัว อันเป็น

ลักษณะของสังคมสมัยใหม่

และเมื่อนำปัจจัยทางเศรษฐกิจมาประกอบในการพิจารณา ทำให้ปัญหาชัดเจนยิ่งขึ้น กล่าวคือ ความแตกต่างทางอาชีพของสมาชิก ซึ่งมีหลายพวกทั้งทำนา ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ ทำให้กลุ่มไม่สามารถดำเนินกิจกรรมและบริการตอบสนอง สมาชิกได้อย่างทั่วถึง และดังได้กล่าวแล้วว่าสมาชิกคำนึงถึงผลประโยชน์เป็นหลัก เมื่อกลุ่มไม่สามารถสนองความต้องการของสมาชิกได้ ก็ีผลทำให้สมาชิกไม่สนใจกิจกรรมของกลุ่มอีกต่อไป

นอกจากนี้ในสภาวะที่เศรษฐกิจตกต่ำ ราคาผลผลิตก็ตกต่ำไปด้วย อำนาจต่อรองทางตลาดของสมาชิกลดลง ประกอบกับสมาชิกส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดินขนาดเล็ก (ดูตารางที่ 13) ต้องเช่าที่ดินเพิ่มเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ ก็จำเป็นต้องขายหน้าลานเพื่อนำเงินไปใช้หนี้ ส่วนหนึ่งจ่ายเป็นค่าเช่า เหลืออีกเพียงเล็กน้อย ดังนั้นแม่โรงสีจะสร้างเสร็จและเปิดบริการได้ตั้งแต่ปลายปี 2527 สมาชิกยังไม่เคยนำข้าวไปสีด้วย ตนเองเลย จากสภาพที่สมาชิกตกอยู่ในภาวะหนี้สิน โอกาสที่จะมาใช้บริการรับประโยชน์จากโรงสี และร่วมดำเนินการในกิจกรรมจึงเป็นไปได้น้อย เช่นเดียวกับในขั้นตัดสินใจ และประเมินผล เมื่อสมาชิกมิได้เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม โอกาสที่จะเข้าร่วมตัดสินใจ และประเมินผลก็น้อยด้วย นอกจากนี้สมาชิกได้ให้ความเห็นว่า การทำงานกลุ่มนั้น จะต้องเสียสละเวลาส่วนตัวในบางครั้ง จะต้องเสียสละเงินด้วย เมื่อยังช่วยตัวเองไม่ได้ ก็ไม่อาจทุ่มเทให้กับกลุ่มมากนักไม่ว่ากิจกรรมใด ๆ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หาตัวบุคคลที่จะมาช่วยบริหารงานกลุ่มได้ยาก คณะกรรมการกลุ่มที่รับหน้าที่อยู่จึงไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลนัก

ด้านปัจจัยทางการเมือง ได้แก่ การยอมรับการมีส่วนร่วมทางการเมือง และบทบาทของเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการดำเนินการ กล่าวคือ จากความพยายามของกลุ่มเกษตรกรที่แสดงออกซึ่งทัศนคติของตนเองต่อนโยบายของรัฐ เพื่อจะก่อให้เกิดการแก้ไขเปลี่ยนแปลง แต่จากเหตุการณ์แต่ละครั้งที่ถูกขัดขวาง และลี้ภัยกัน มิให้มีการชุมนุมประท้วง ย่อมแสดงให้เห็นว่ารัฐเองไม่ยอมรับที่จะให้กลุ่มเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมืองลักษณะดังกล่าวเพื่อตัดสินใจ และดำเนินการแก้ไขปัญหาที่มีผลกระทบต่อตัวเขาเอง นโยบายของรัฐจึงเพียงแต่เน้นให้กลุ่มดำเนินการเฉพาะเรื่อง เช่น กิจกรรมด้านบริการ การซื้อขายจำหน่ายสินค้าที่สมาชิกต้องการ และการกู้เงิน มากกว่าจะส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมการรวมตัวกันเป็นองค์กรอย่างแท้จริง

ด้านประวัติศาสตร์ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งประสบการณ์การพัฒนาที่ผ่านมา ได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบความสัมพันธ์ และการรวมตัวกันเป็นองค์กรของประชาชนในชุมชน ให้ กลายเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่เพียงตอบสนองความต้องการเฉพาะหน้าแก่สมาชิก ขณะเดียวกัน ประสบการณ์การพัฒนาที่ผ่านมาได้สร้างลักษณะ ขอ รอ แลก ให้กับเกษตรกร มากกว่าสร้างจิต สำนึกการพึ่งตนเอง ` ซึ่งแม้จะมีความพยายามจากบางส่วนที่จะต้องรู้เรียกร้อง ก็ถูกรัฐบาลเอง ขัดขวางให้เกิดความท้อถอยไปในที่สุด อย่างไรก็ตามแม้ว่าสภาพดังกล่าวจะไม่เอื้อต่อการเติบโตของ กลุ่ม และการมีส่วนร่วมในรูปแบบลักษณะต่าง ๆ แต่อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มยังพอมีพลัง - ภายใต้นิยามยอมให้กลุ่มล้มไปง่าย ๆ

และสำหรับปัจจัยสุดท้าย ได้แก่ ปัจจัยทางกายภาพ ซึ่งจะเป็นปัจจัยเสริมใน แ่งที่ว่า สมาชิกมีถิ่นที่อยู่ห่างกัน โอกาสที่จะติดต่อสื่อสาร ร่วมกันปรึกษาหารือก็ย่อมเป็นไปได้ไม่ สะดวกนัก สมาชิกบางคนอ้างว่าอยู่ไกล ไปมาลำบากก็ไม่อยากไปประชุม ยิ่งทำให้ห่างเหิน กลุ่มและสมาชิกอื่น ๆ ขึ้นไปอีก โอกาสในการเข้าร่วมดำเนินกิจกรรม โดยเฉพาะการเข้า ร่วมประชุมเพื่อวางแผน รวมคิดวิเคราะห์ปัญหา จึงเป็นไปได้น้อย

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย